

К. М. ТИЩЕНКО

Інститут філології Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна
Електронна пошта: tysscc4@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0493-1497>

МЕТАТЕОРІЯ МОВОЗНАВСТВА У СВОЄМУ ЧАСІ Й СОЦІУМІ

У липні виповнюється 80 років відомому українському мовознавцеві, доктору філологічних наук, професорові Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка Костянтину Миколайовичу Тищенку.

У доробку ювіляра — понад 240 праць (монографій, словників, підручників, статей) у багатьох галузях лінгвістичної науки: загальному мовознавстві, романістиці, германістиці, славістиці, кельтології, фінознавстві, баскології, сходознавстві, порівняльно-історичному мовознавстві, топоніміці. Завдяки зусиллям К. М. Тищенка в університеті створено Лінгвістичний навчальний музей, експозицію якого побудовано на засадах метатеорії мовознавства — єдиної операційної системи знань про мову й лінгвістику.

Редколегія журналу «Мовознавство» щиро вітає К. М. Тищенка з ювілеєм і пропонує читачам його аналітичну статтю про історію створення метатеорії мовознавства — одного з помітних здобутків сучасної науки.

Pro captu lectōris habent sua fāta libelli¹
(Terentianus Maurus)

У першій частині статті дано огляд історії проблеми: 1) О. Лосєв, В'яч. Іванов, Ф. Россі-Ланді, Б. Поршнев; 2) сутність двовимірної лінгвістичної метатеорії-1989; 3) причини її появи в дидактиці; 4) пріоритетна концепція в дисертації (1992). Двовимірний метатеоретичний простір (з координатами — семіологічною та епістемологічною) змодельовано в експозиції Лінгвістичного навчального музею Київського університету (1992). Матеріал першого системного підручника «Основи мовознавства» (2007) (з позитивним дидактичним досвідом Т. Мілевського, Я. Горецького, Ж. Дюбуа, Ч. Хокета) також розміщено у метатеоретичному просторі. Осмислено сприйняття лінгвістичної метатеорії у професійній, освітній та медіа-сферах.

У другій частині статті описано обставини віднайдення дальших вимірів метатеоретичного простору мовознавства, а також властиві їм риси. Показано, що можливі ще по три різновиди дво- і тривимірних лінгвістичних метатеорій. Станом на 2021 р. стає досяжним і їхній синтез у вигляді 4-вимірного простору лінгвістичної метатеорії Меуас. Ця наймісткіша на сьогодні метатеорія постає як засіб упорядкування фрагментів знань про мову за чотирма незалежними параметрами: (Мс) се-

¹ «У міру розуміння читачем мають [ті самі] книжки різну долю» (Теренціан Мавр, II ст.).

міологічного статусу/ масштабу об'єктів (SDITW: що це — етномови?, діалекти?, ідіолекти?, тексти?, слова?); (Me) епістемологічного статусу знань (FBNHR: що це — факти?, галузі?, одиниці?, теорії₁?/ концепції?, закономірності?); (My) гносеологічного статусу знань (OEUYA: це стосується проблем?, методів?, аргументів?, гіпотез/ теорій₂?, апробації?); (Ma) аспектологічного статусу знань (QLPGV: добуті за якого панівного аспекту науки): докритичні?, мовні/«емічні»?/ мовленнєві?, глосогенетичні?, еволюційні?

Неперетин / незалежність чотирьох внутрішньо однорідних рядів властивостей *Meγas* означає, що вони взаємно доповнювальні, як і їхні 20 складових ознак, суттєвих характеристик тих мовних знань, що підлягають калібруванню. Так отримано місткий метатеоретичний простір, готовий до адекватної «геолокації» в ньому будь-якого фрагмента мовних знань.

Самі ці фрагменти на вході (input) тепер можуть отримувати характеристики за чотирма первинними параметрами (ε, γ, α, ζ), кожний з яких передбачає вибір з 5-ти класифікаційних ознак (FBNHR, OEUYA, QLPGV, SDITW). Навчальні сюжети мовознавства дістають по 4–5 характеристик, у дослідних знань їх більше. Ефективність практики метатеоретичного маркування пояснима логічною узгодженістю його основ, опрацьованих у поєднанні з продуманою системою маркерів. Іманентна природа цих ознак може стати аргументованою альтернативою до апіорно обраних основ семантичних класифікацій, таких як УДК.

Ключові слова: метатеорія мовознавства, соціум, Лінгвістичний навчальний музей, метатеоретичний простір, метатеоретичне маркування, іманентна ознака, УДК.

I. Перші тридцять років метатеорії: як вона починалася. За 62 роки нашого знайомства з колективами Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України² (і за 55 років викладання загальнолінгвістичних дисциплін в університеті) нагода заторкнути теперішню тему в журналі «Мовознавство» трапилася двічі³. То були «заявка на метатеорію» (1980) та її проспект (1989). Решту друковано деінде. Редколегія журналу «Мовознавство» надала й сьогодні вдячному автору можливість звіту у цій найважливішій з паралельно освоєваних ним галузей лінгвістики. Жанр *apologia pro vita sua* —

² Кілька працівників Інституту звернулися 1959 р. до КДУ імені Т. Г. Шевченка з проханням організувати заняття з вивчення французької мови. На тлі повоєнного браку кадрів доц. М. Лисенко рекомендував тодішнього свого студента (теперішнього ювіляра) як лектора цих занять. Упродовж років до групи входили А. Корепанова, Ш. Кренцель, Т. Лукінова, С. Лущик, Т. Марусенко, Т. Назарова, Л. Родніна. Директор Інституту акад. І. Білодід дав доступ лектору до бібліотеки Інституту. Заняття тривали до 1963 р. Повернувшись з армії 1965 р., автор став аспірантом Інституту, а за рік був переведений до аспірантури за місцем роботи на кафедрі загального мовознавства і класичної філології КДУ (нею керував проф. А. Білецький). У різні роки в Інституті працювали акад. В. Русанівський, проф. М. Жовтобрюх, проф. Л. Паламарчук, академіки В. Скляренко, Г. Півторак, члени-кореспонденти НАНУ О. Ткаченко, В. Німчук, Н. Клименко, І. Вихованець, професори В. Франчук, Л. Масенко, Б. Ажнюк, к. філол. н. О. Стрижак, д. філол. н. П. Селігей. У цьому академічному колі під час кількох стажувань апробовані перші ідеї метатеорії мовознавства. Нагода спілкування з акад. О. Мельничуком і чл.-кор. НАНУ А. Непокупним була також у спецраді Інституту сходознавства, якому автор віддав 9 років роботи за сумісництвом (східне «паралельне життя» у статті не відображене).

³ Було й кілька галузевих статей з кельтології та рецензія, які відповідали на суспільні запити тих років.

це виправдання витрачених життєвих зусиль: етично відповідальні тексти, непрості для написання й не завжди зручні для читання, адже крізь фільтр етики має проглядати контур фактично зробленого.

Наріжний камінь метатеорії мовознавства закладено на сторінках журналу «Мовознавство» 41 рік тому досі актуальною статтею-синтезом про лінгвістичний знак [Тищенко 1980]. Згодом, але теж давно, 32 роки тому, тут же оприлюднено розгорнуту матрицю-проспект метатеорії мовознавства [Тищенко 1989]. Тему деталізували два десятки інших статей у науковій періодиці [Тищенко 1972–1992]. Концепцію 1989 р. було розбудовано, текст подано на кафедрі⁴ і далі захищено⁵ як дисертацію «Метатеорія мовознавства» [Тищенко 1992; 2000].

Початки метатеорії. Як відомо, поняття *метаматематики* з'явилося у програмі студій, що мали обґрунтувати послідовність і повноту математики (Д. Гільберт, 1905). 1931 р. К. Гедель математично довів, що ця мета недосяжна.

На відміну від метаматематики, *метатеорія* була й є звичайним інструментом пізнання. Суть терміна пояснює (таки ж на прикладі математики) В. Турчин. На якомусь етапі формалізована мова певної теорії сама стає «об'єктом моделювання за допомогою іншої мови. Цю нову мову називають метамовою щодо попередньої мови, а створювану на її основі теорію — метатеорією». Так, «арифметика, заснована на абстрактному понятті числа, — це теорія, яку ми застосовуємо до реальних овець [чи] кілограмів. Щодо неї алгебра <...> є метатеорією <...> Алгебру, в свою чергу, розглядають як об'єкт інші теорії» [Турчин : 126].

До 1989 р. ідеї побудови метатеорії мовознавства висловлено не раз, але виключно як умоглядні побажання. Так, проф. О. Лосев радив «представити загальнонаукові категорії у вигляді строго продуманої системи» [Лосев 1989 : 7–8]. Свою насправді багату на ідеї працю з теми вчений вважав попередньою спробою [Лосев 1989 : 14].

Найпомітнішим досягненням у цій галузі стала ще 1972 р. інтегральна концепція мови Ф. Росі-Ланді «мова як праця і ринок»⁶, викладена вченим як 10-рівнева гомологічна модель на основі аналогій мови зі сферою виробництва: 1) рівень досемантичного / довиробничого: звуки, письмо, дистинктивні ознаки, фонемі ~ *різання, згинання, складання*; 2) рівень напівфабрикатів: монемі, семантеми, морфемі, лексемі ~ *лезо, бік і вухо сокири*; 3) рівень повних і відокремлюваних частин: слова, синтагми, звороти ~ *частини знаряддя, як-от сокира й сокирище* — і т. д.; 9) рівень оригінальної продукції: література — художня, наукова ~ *унікальні вироби*; 10) рівень глобальної (масової) продукції: мовна продукція людини, громади, культури, людства ~ *економічна продукція людини, громади, людства* [Rossi-Landi; Norecký : 19–26].

⁴ Кафедрою романської філології тривалий час керував доц. Б. Бурбело, далі проф. А. Білецький і доц. І. Магушинець (це романське «паралельне життя» також не перетиналося з темою дисертації).

⁵ Головував декан факультету романо-германської філології проф. О. Семенець. З його згоди було ретельно підготовано (і виявилось — недаремно) «разовий захист» з четвертим опонентом-філософом та заведенням до складу філологічної ради трьох докторів-філософів.

⁶ Через кілька років вона переказана на семи сторінках Яном Горецьким і так стала відомою і в нас.

Цей, безперечно, плідний задум мав окремі ділянки, уразливі для критики. Не зачіпаючи проблем виробництва, наша самостійно опрацьована і обґрунтована концепція темперованої системи (п'яти пентад⁷) опорних лінгвістичних одиниць уперше об'єднала повний ряд їх від *summum genus* до *infima species* (від найбільшого роду до найменшого виду), тобто від лінгвосфери етномов до диферентеми. Саме співвіднесення цього повного ряду опорних лінгвістичних одиниць з загальнонауковими категоріями (видами знань) і започаткувало двовимірну метатеорію-1989.

Діалектика частин і цілого. 1988 р. окрему статтю присвятив метатеорії⁸ В'яч. Іванов. Учений вагався у виборі основ метатеорії (це могли бути «поняття відношення *або* між системами мовних знаків <...>, *або* між системами елементів»), а метатеоретичні студії мови уявляв як вивчення її відношень до іншої системи: «Це <...> *або* інша природна мова, *або* деяка штучна система» [Іванов : 23]. Цей багатий на факти текст можна інтерпретувати на нашій матриці-1989, але не навпаки. Адже стаття 1988 р. обминала головне питання: як саме «опинитися» у метатеорії?

З цих спроб випливало, що самі кількісні зміни не ведуть до нової якості. Якраз на той час проф. Б. Поршнев, освоївши перед тим п'ять суміжних наук, на своєму масиві знань сягнув небувалого до нього розуміння суті справи: «Складною є об'єктивна будова предмета, — писав він, — складна і взаємодія всіх уживаних у дослідженні потрібних наук. Кожна з них має свій велетенський апарат і свою “мову” <...> Повнота знань досяжна при безмежному скороченні поля. Можна все життя плідно працювати над деталлю. Однак діє і зворотний закон: потрібен загальний проєкт, загальне креслення — нехай далі у детальному опрацюванні все більше або менше зміниться. <...> Кожний розділ цієї книжки мав би скласти тему цілої лабораторії, а кожна така лабораторія — контактувати ще з масою спеціалістів. Але хтось мусить, усвідомлюючи всю відповідальність загального креслення нової конструкції, усе ж його пропонувати. <...> За відставання загальної схеми окремі дисципліни <...> котяться навсібіч за інерцією. Наспів час наново змонтувати їх, у перспективі — синтезувати комплексну науку про людей» [Поршнев : 10].

Розбудовуючи метатеорію, ми мали скромніший задум: знайти синтез знань про мову, зручний у навчанні й навчанні. А однак згодом, ознайомившись з метатеоретичною структурою експозиції музею, акад. О. Пріцак таки записав: «Думаю, що це дуже вагомий внесок в лінгвістику не тільки навчального призначення» (11.02.1993).

Сутність першої «Метатеорії мовознавства». Метатеорія-1989 — це своєрідна географічна карта, уперше накреслена для «земель» мовознавства. При «вбудові» результатів до чинного корпусу знань виявилось, що знання про мову тут вдалося упорядкувати за першою координатою тріади Пірса-Моріса «прагматика, синтактика, сигніфіка» і за другою координатою загальнонаукових типів знань (галузі, одиниці, концепції, закономірності, — які є в усіх науках). У метатеоретичній карті-таблиці з дисертації за географічною «широтою» розміщені *смуги*-галузі знань про мову (етно-, аксіо-,

⁷ Ідея О. Лосєва [Лосєв 1990, 159–161]. Були випробувані й альтернативні версії на основі тріад і гептад.

⁸ В'яч. Іванов викладав матлінгвістам у Києві, як і проф. Л. Калужнін, М. Білецький, С. Фігіалов (Ленінград), О. Кулагіна. Про «паралельні життя» людини в різних галузях науки див.: [Тищенко 2018б].

ідіопрагматика, синтактика, сигніфіка)⁹, а «за довготою» — колонки-типи цих знань (теми, одиниці, логічні й історичні концепції, закономірності). Перетин 5 смуг і 5 колонок утворює 25 клітин матриці, у яких розміщено самі знання, представлені у вигляді ярликів-назв 3 тис. наукових сюжетів лінгвістики¹⁰.

Оцінка концепції. Документи захисту — усе ще актуальна історія. Найістотнішу експертну оцінку дав проф. С. Семчинський, зав. кафедри загального мовознавства КНУ, відзначивши і зроблений у дослідженні «гігантський крок» до істини, і саму сутність праці: «Якщо користуватися термінологією Куна, то [дисертант] запропонував нам *нову парадигму* мовознавчої теорії, яка має повне право на життя, але зробив він це не за рахунок революційної зміни однієї парадигми іншою, а саме з урахуванням досягнень всіх попередніх парадигм. Іншими словами, це своєрідна *кумулятивна парадигма*». У дальших подіях це багато чого прояснює.

Зауваження опонентів на захисті стосувалися: (1) *логіко-інформаційної структури роботи* (у складі другого розділу фактично є два підрозділи; окремі параграфи перенасичені цитатами; «надмірна деталізація окремих питань»; але і: «можна поглибити історико-філософський аспект роботи»); (2) *інформаційного наповнення матриці* («вона перенасичена фактами й завелика»; але і: «бракує публікацій останніх років»; «чи потрібна попередня конденсація змісту окремих сюжетів?»); (3) *термінології* (є окремі термінологічні невідповідності). З очевидністю протилежні поради ілюструють вічну актуальність думки Теренціана «Pro cartu lectōris <...>».

Протоколи дискусії емоційніші, але концепцію не підважив ніхто. «Яка б не була можлива критика цієї концепції <...> (у тому числі й з боку автора теперішнього відгуку), вже сам факт її впровадження до наукового обігу видається дуже важливою і благотворною подією» — це з відгуку акад. Ю. Степанова (РАН, Москва) на автореферат.

Увага до ідей метатеорії у науковому середовищі. Час довів, наскільки глибокою є думка проф. С. Семчинського про кумулятивний характер парадигми метатеорії: упродовж 30 років праця залишається сторонньою для тих, хто звик до щоденної полемічної конкретики і не має аргументів поза цим колом¹¹. Дотепер метатеорію-1989 випробували на своєму матеріалі лише поодинокі вчені. Германіст А. Безпаленко застосував її у докторській роботі зі знакової теорії; С. Боднар — у захищеній у Києві дисертації з арабістики (двічі перевидана у Москві як посібник); режисер і педагог С. Марченко — у працях з теорії кінодискурсу; у наших спільних статтях проф. Г. Крючков і доц. І. Магушинець підтримали метатеорію. Контексти 76 посилань на цю працю у світі (за Google Scholar) нам ближче не відомі.

⁹ В основі — спадний масштаб одиниць: відповідно, це — теорії мов світу, діалектів, ідіолектів/ доробків, текстів, слів. Для відповідності емпірично сформованим масивам знань триаду розгорнуто у пентаду.

¹⁰ Так, як вони названі в енциклопедичних словниках «Українська мова. Енциклопедія» або ЛЭС.

¹¹ Тому нецікаві більшості колег і закони мовознавства (тут також та сама «кумуляція знань», підсумок, квінтесенція кожної галузі). У дисертації та підручнику їх уперше зібрано 216 (sic). Філологи новину не сприйняли. Світ точних наук реагував інакше: проф. Б. Циганок спонукав до окремої публікації систематизованого зведення цих закономірностей [Тищенко 2005a] і надав для цього шпальти «Наукових вістей НТУУ КПІ».

Від часу появи «Метатеорії мовознавства» її наукознавчу роль усвідомив географ проф. В. Пашенко. За його висновком, «зі змісту книги випливає значна схожість і навіть спорідненість мовознавчих і географічних об'єктів (sic!) як просторово-часових об'єктивних реальностей, що існують у безпосередньому сутнісному і функціональному зв'язку із соціумом <...> Ця метатеоретична монографія важлива для багатьох теоретичних наук» [Пашенко 2003 : 186–187]. Проф. В. Пашенко був також першим дослідником, хто показав вплив метатеорії мовознавства на появу методу топонімічного контекстування і нової якості наших топонімічних студій [Пашенко 2012 : 30–33].

Через 8 років після захисту видавництво С. Павличко «Основи» вирішило надрукувати дисертацію як монографію [Тищенко 2000]. Важливу роль у цьому виборі відіграла проф. Н. Клименко. Вона ж здійснила нове ретельне редагування тексту книжки й написала до неї післямову. Це найцитованіша праця автора.

Дидактичні проєкції метатеорії мовознавства. Далі метатеорія мовознавства постала ще у двох іпостасях: 1) в оптимальній експозиції першого у світі Лінгвістичного навчального музею Київського національного університету імені Тараса Шевченка¹² і 2) у досконалій дидактичній структурі першого системного підручника з основ мовознавства [Тищенко 2007] — ця наша праця четверта за кількістю посилань у мережі.

У цій стислій навчальній версії метатеорії з тисяч наукових сюжетів вийшло 160 базових «навчальних питань» курсу. Всю тематику курсу подано на одній розгортці книжки [Тищенко 2007 : 4–5; 26–27]; як з'ясувалося згодом, це і є «повна орієнтаційна база» знань для їх засвоєння за навчальний рік.

Появі і «Метатеорії», і музею передував 25-річний досвід викладання мовознавчих дисциплін. Доленосу роль відіграв тут науковий керівник проф. А. Білецький, доручивши нам ці курси 1965 р. і спонукавши до їх оптимізації. На жаль, започаткований А. Білецьким і Т. Міщенко у 1950-х рр. перший в Україні фонд фонозаписів мов світу було втрачено: магнітофонна плівка до 1965 р. пересохла. Фонд довелося створити наново у 1967–2000 рр., але і його спіткала та сама доля. Це життєвий досвід двох втрачених для науки проєктів, не підтриманих соціумом. Фірми не зуміли озвучити ці експонати музею. Як і раніше, зразки з унікальної колекції текстів мовами світу екскурсанти слухають поки що «з голосу».

У зв'язку з Європейським роком мов музей отримав офіційний статус підрозділу університету з трьома штатними одиницями (2001–2010: зав. музею К. Тищенко, інженер Б. Рудий, лаборант Ю. Панченко). Доти музей діяв і тепер існує на громадських засадах. Діяльність його розгортається у трьох основних напрямках — навчальному, науковому і просвітницькому.

За 28 навчальних років планові заняття з нашого курсу «Основи мовознавства» проведено в музеї за розкладом у 120 семінарських групах. До початку карантину його засвоїли близько 3,5 тис. філологів-орієнталістів. Доц. В. Радчук проводив заняття в музеї ще з 2,5 тис. студентів-перекладачів (курс «Вступ до університетських студій»). За десятки років тут підготовані

¹² «Концепція музею, його структура і синоптичний метод викладання теоретично обґрунтовані й захищені в докторській дисертації <...>. Музей створений 1992 р. наказом ректора Київського університету при активному сприянні університетського Товариства української мови (голова товариства — доц. В. Д. Радчук)» [Тищенко 2000 : 342]; див. і облаштований Ю. Пероганичем Лінгвістичний сайт Костянтина Тищенка <http://linguist.univ.kiev.ua> > museum.

й групи перших в Україні фахівців баскійської, валлійської, фінської, італійської мов.

За 29 років існування Музею як дослідного осередку під його грифом видано низку книжок, словників і брошур. У вільні від планових занять години в музеї побувало понад 11 тис. офіційних відвідувачів, частина яких залишила письмові відгуки про свої враження від знайомства з експозицією [Бочарнікова : 89], упорядкованою на засадах метатеорії. Тут і групи студентів-істориків професорів В. Ставнюка, В. Ярового, С. Юренко, студенти-психологи, соціологи, хіміки, учені-генетики, археологи, краєзнавці, топонімісти, вчителі, апарат ВР, гуманітарний лицей університету. Чимало екскурсій також провів доц. В. Радчук.

Серед особливих запрошених з нагоди Європейського року мов 2001 р. була група Надзвичайних і Повноважних Послів 25 держав Європи. Відвідали музей 2010 р. Президент України Віктор Ющенко з дружиною разом з ректором університету акад. Л. Губерським, проректорами проф. П. Бехом, проф. В. Бугровим, директором Інституту філології проф. Г. Семенюком¹³. Новаторство структури музею помітили й оцінили професори Д. Метьюз і Дж. Дінглі (Лондон), М. Вокер (Кардіф), А. Пам'єс Бертран (Гранада), учені з Фінляндії, Ірану, Японії, Китаю [Клименко : 300–301] та ін.

Метатеорія мовознавства у мережі. Відразу після виходу друком книжки «Метатеорія мовознавства» вебмайстер Ю. Пероганич оцифрував її (за ініціативою проф. О. Бондаренка) і 26 грудня 2000 р. розмістив її текст на створеному ним сайті (див. вище, прим. 12). Пропозиції Ю. Пероганича керівництву досі актуальні. Існував сайт музею langs.com.ua, який створив і тривалий час вів інженер Б. Рудий.

За даними пошуково-наукометричної системи Google Scholar [Костянтин Тищенко], з 418 посилань на наші публікації найбільше — якраз на книжку «Метатеорія мовознавства» (2000): її згадано у 76 працях. Системний підручник «Основи мовознавства» на четвертому місці — 26 покликань. (Решта 70 цитованих праць — переважно з історії мовних контактів та ономастики.) Користувачі виклали «Метатеорію» та підручник у форматі pdf (тут відтворені й ілюстрації).

Метатеорія мовознавства і музей у media. Існує просвітній відеофільм з теми: «Метатеорія професора Тищенка» (4 частини; 70 хв.; режисер Б. Гнатюк, редакція УТБ «Культура» з циклу «Обереги пам'яті», 2015). Експозиції музею присвячене й півгодинне відео Л. Губіної з серії передач «В кабінетах» (2016).

Повна орієнтаційна основа навчання. Цілком природно, що підготованіші читачі дізналися з праці автора більше, ніж він знав сам. Зокрема, виявилось, що в ній розв'язано проблему створення повної орієнтаційної основи навчання мови і мовознавства. У математиці проблему вивчав акад. А. Колмогоров. Першим усе це зауважив психолог О. Бондаренко; фахівцям з методики така тема досі зайва. Натомість на «орієнтаційну основу» не раз звертали увагу гості музею: «<...> Називаю експозицію [музею] лінгвістичною таблицею Менделєєва» (Б. Попович, аспірант ЛНУ, 29.01.1993), «Одне з

¹³ «Глава держави оглянув експозицію музею, що складається з п'яти фондів колекцій матеріалів про мови світу та мовознавство <...>. Цей заклад є одним із взірців сучасної наукової систематизації матеріалу <...>» (Уряд. кур'єр. — 12 лют. 2010 (№ 27), с. 2).

моїх спостережень таке: унаочнення в експозиції дає змогу негайно розуміти ідеї і так само негайно на них реагувати, а це і є основа для дискусії. [Це] унаочнення дуже цікавої лінгвістичної теорії. Єдине побажання — щоб вона не зупинялася у розвитку...» (проф. С. Паван, Флорентійський університет; 10.11.1995). У час появи запису відповіді на нього було складно.

Зарубіжні долі метатеорії. Як наслідок постійних наукових контактів музею зі світом італійської мови й культури, його гостями були проф. П. Бертінетто (Пізанський університет) — головний редактор італійської версії Лінгвістичної енциклопедії Д. Кристала [Enciclopedia Cambridge...]; проф. Ф. Спада (Римський університет), проф. Н. Баллоні (Італійський інститут культури, Київ).

Сімнадцять років набутого досвіду дозволили зрозуміти і розвиток думки проф. С. Паван. Це прийшло за таких обставин: гість музею, тоді докторант університету Поля Валері Д. Стумен [Stoumen] зацікавився «орієнтаційною основою навчання» настільки, що розповів про це в Alma mater. Наслідком був лист з Монпельє з пропозицією взяти участь, разом з іншими експертами з університетів Європи, у конференції докторантів. Було погоджено тему: «Чи є зайвим метатеоретичний простір?» — доповідь на конференції Dìpralang-2012 в університеті Поля Валері «Стівки сучасної методології у науках про мову: тенденції, практика, обмеження». Як видно з підзаголовку у презентації, перед зустріччю з пошукачами вдалося намітити третій вимір метатеорії — гносеологічний¹⁴. Однак заготовка була марною. Про зустріч у Монпельє свідчать лише програма, французький текст виступу, презентація й фото. Копірайт на диво терпляче дочекав три роки.

Як казав Р. Фулер, «не буває дослідів невдалих: трапляються лише досліді з несподіваним результатом» (<https://www.azquotes.com/quote/675566>). Ось такою несподіванкою у Монпельє і стало те, що меседж не було сприйнято: його не було кому почути. На конференції, після 40-хвилинної доповіді з презентацією, аудиторія, де кожен мав готову до захисту конкретику, утрималася від питань. Важче пояснити, чому й модератори промовчали: ні коментаря, ні підсумків. Виходить, що актуальність «орієнтаційної основи» для молодих учених припускали тільки ми з колегою Д. Стуменом. Лишалося підбадьорити його, подякувати й повернутися до Києва. Ще важче зрозуміти, чому після розгляду редколегією було анульовано публікацію матеріалів цілої конференції?

Через рік за інших обставин польський філософ і письменник проф. Ц. Водзінський (1959–2016) виявив не лише зацікавленість, а й розуміння суті й потрібності метатеорії. Що більше, визнав актуальною ту саму тему 2012 р. Він і філолог д-р А. Марчинський за подальші два роки довели її до публікації [Medytacje... : 235–262].

Про історію і план заходу пише упорядник: «“Medytacje” задумані як <...> продовження семінару <...> в Інституті філософії та соціології ПАН проф. Барбари Скарги. Філософські роздуми — то особлива хвилина, коли старі <...> питання зустрічаються з новими відповідями <...> Запрошуємо

¹⁴ З програми конференції: «Université Paul-Valéry, Montpellier 3. Dìpralang-EA739-ITIC. Colloque... 2012 «Enjeux méthodologiques actuels en sciences du langage: orientations, pratiques, contraintes»). 08.06.2012. 13h45. С. Tyschenko, Kiev. L'espace métathéorique est-il superflu?» Є і презентація з цією назвою й підзаголовком «En quoi le savoir est-il différent de la recherche?» («Чим знання відмінне від дослідження?»).

на цикл зустрічей з видатними представниками сучасної думки, з надією пережити з ними такі хвилини» [Medytacje... : 9]. Це колективна монографія 12 авторів¹⁵. Завдяки їй після трирічної паузи вдалося задокументувати третій вимір метатеорії. Саме тут показано важливість ключової антиномії прототипів термінів *гносеологія* та *епістемологія*: «гр. γῆνόςκω... “виражає здійснення процесу з повторюваним зусиллям: *дівнатися*, *довідуватися з зусиллям*”, тоді як ἐπίσταμαι — “знати” (savoir) походить від ἵστημι “ставити, розміщувати, класти на терези, *зважувати*, *фіксувати*” (Chantraine, I : 224, 470)» [Tyszczenko : 245]. Спасибі колегам за оцінку доробку, шанс і сприяння. Матриця на розгортці (с. 258–259) відтворює підручник [Тищенко 2007 : 26–27]: тут так само унаочнено метатеоретичний розподіл 7 галузей, 25 одиниць, 71 концепції (40 логічних і 31 історичної) та 52 закономірностей з авторського курсу основ мовознавства. Це підстави для *іманентних визначень*. Польська рецепція теми підтвердила, що сприйняти ідею може лише готовий до неї розум: Pro captu lectōris...

Рис. 1. Інтер'єр другого періоду діяльності
Лінгвістичного навчального музею КНУТШ

Пріоритет у своїй галузі. Інтер'єр на рис. 1 узято зі с. 12 книжки «Language Museums of the World» (уклав д-р О. Грестад, Центр норвезької мови й літератури; 2-е вид., Ørsta; фото С. Ломтєва, Київ). Музеї згруповані у цій праці за профілем: загальномовні, літературні, окремих мов, письма. Музей у Києві¹⁶ з його 300 м² експозиції мав опинитися серед схожих

¹⁵ Серед них Зигмунт Бауман, Цезарій Водзінський, Магдалена Сьрода (Варшава), Кшиштоф Помян (Брюссель), Сергій Жадан (Харків).

¹⁶ Linguistic Educational Museum, University of Kyiv... The whole is systematized

— у групі загальномовних. Однак біля нас удесятеро більший і непояснений тут Grimmwelt «Простір братів Грімм» (2015, Німеччина) зроблений за 20 млн. євро (4000 м²). Натомість інші кілька музеїв справді схожі: французька Mundolingua (2013; 170 м² основної експозиції та змінні розділи), Museum der Sprachen der Welt (2013, Німеччина), National Museum of Language (2008, США), Taalmuseum (Музей мови; 2016, Нідерланди). Найістотнішим є час відкриття музею КНУТШ — 1992 р. Тобто ідея втілена тут за півтора-два десятиліття до вказаних вище років появи інших загальномовних музеїв¹⁷). Ось чому акад. О. Прицак, який на своєму віку побачив світу, визнав у відгуку 11.03.1993 р.: «Мушу чесно признатися, що я собі не уявляв, що можна було б усі аспекти людського мовлення передати ілюстративним матеріалом. Сама ідея — музей мов тут зреалізована в дуже ясний і всеобіймаючий спосіб».

З цього огляду мовних музеїв випливає: 1) що фаховий осередок цього типу в Україні єдиний; 2) що він очолює список з 65 таких музеїв 31 країни світу і цим підносить реноме Alma mater et Patria. Світовий пріоритет музею першим визнав ректор Констанцького університету проф. Б. Рютерс¹⁸. Знаковими стали візити видатних учених з Росії. Відвідавши музей 25.11.2003 р., ректор Санкт-Петербурзького університету проф. Л. Вербицька з великим досвідом міжнародних контактів тоді ж підтвердила його унікальність на зустрічі з ректором акад. В. Скопенком, послом Росії В. Черномирдіним, про-ректором П. Бехом, директором Інституту філології проф. Г. Семенюком з нагоди підписання документа про співпрацю між двома вишами [Говорить як Людмила Вербицкая...]. Ректор Російського державного гуманітарного університету проф. Ю. Афанасьєв провів у музеї кілька годин (20.05.2009). Гість виявив глибоке розуміння новизни установи й наданого їй тоді університетом міжфакультетського статусу платформи з мовних проблем для різних наук. Як історик, він оцінив важливість виходу на інтегранти мови, пов'язавши з цим і нову якість студій з історії мовних контактів на здобутках метатеорії (студії тривають досі [Тищенко 2006–2020]). Ініціаторами зустрічі були вчені з НТУУ КПІ, зав. кафедри систем захисту інформації проф. Є. Мачуський і н. с. Л. Плахутіна-Лісовська.

Десятий рік життя музею припав на Європейський рік мов (2001). Задуманий тоді The European Centre for Modern Languages (ECML) у Граці зібрав «майстерню» для обговорення структури експозиції. У нашій доповіді й під час дискусії було показано, що метатеорія оперує категоріями, а не поняттями, тому експозиція на її основі здатна вмістити довільну кількість тем мовознавства «на виріст». Документацію господарі отримали й обговорили; дальших контактів не було.

on a single metatheoretical basis, elaborated by Tyschenko in his book *Metatheory of Linguistics* (Метатеорія мовознавства, 1992, 2000) [Language Museums..., 12].

¹⁷ Про появу нашого музею КНУТШ повідомив 165 університетів світу — з ініціативи доц. І. І. Магушинця, тодішнього зав. відділу міжнародних зв'язків університету. Вчений передав музею і свою рідкісну колекцію 150 букварів мовами світу, а проф. Г. Г. Крючков — старі видання підручників іноземними мовами з історії науки.

¹⁸ «Voller Bewunderung für das erste linguistische Museum der Welt. Gratulieren wir dem Initiator und der ganzen Universität! Kiev, am 3. Oktober 1992. Bernd Rütters» — «Сповнений захоплення від першого лінгвістичного музею світу. Вітаємо ініціатора і весь Університет! Київ, 3 жовтня 1992 р. Бернд Рютерс» (Книга відгуків ЛНМ КНУТШ, с. 20).

Усе це поготів змушує цінувати одностайне визнання концепції, втіленої в музеї, ученими American Council of Learned Societies¹⁹. Про цю рідкісну подію спеціально написав в офіційному листі від 1 липня 1999 р. Президент Ради проф. Джон Хафтон д'Армз (1934–2002). Найістотніше для теми варто навести:

«Є ще інший вимір наших гуманітарних премій — лідерство, яке ми визначаємо як “заохочення інших і надання їм можливості працювати”. Наш відбірковий комітет, складений з досвідчених учених-гуманітаріїв Сполучених Штатів, одностайно визнав важливість Лінгвістичного навчального музею Київського університету Шевченка для системи освіти та підготовки майбутніх фахівців. На підставі рекомендацій комітету я з задоволенням засвідчую, що музей є найкращим втіленням інтелектуального лідерства»²⁰.

Ректорат університету незмінно сприяє науковим контактам музею (від Басконії і Фінляндії до Японії та Індонезії). Триває оформлення інтелектуальної власності авторських матеріалів. Музей виборов у конкурсі держбюджетну наукову тему «Лінгвістичний навчальний музей КНУ імені Тараса Шевченка: роль у гармонізації багатокультурного інформаційного простору» (2019–2021). Науковий колектив має трьох основних виконавців (на одній ставці): пров. наук. співроб., д. філол. н. К. Тищенко (наук. керівник теми); наук. співроб., к. філол. н. А. Бочарнікова (відповідальний виконавець); ст. наук. співроб., д. філол. н. П. Селігей. Технічні кадри — інженер І категорії Х. Тахерзадех.

Детальне доведення починають,
спочатку збагнувши, як це зробити
(Дьордь Пойа)

II. Конструктивна частина: інші світи метатеорії. Поки соціум придивлявся до метатеорії, вона еволюціонувала. Перші зміни у двовимірному метатеоретичному просторі сталися вже під час викладання «Основ наукових досліджень» (ОНД). Добутий тут багаторічний досвід²¹ підказав, як унаочнити відмінність структури *стану знань* (епістемологія) і *добування знань* (студій/ досліджень об'єкта: гносеологія). Традиційно ці терміни вважають тотожними: мовляв, звичне для нас поняття «гносеологія» «просто» перекладають на Заході як *епістемологія* (цю вже звичну підміну засвоїв і перекладач Гугл). Насправді, це не так: поняття відмінні, що впливає й зі значення грецьких слів-прототипів [Tyszczenko : 245]. Процес дослідження можна порівняти з відео (ніколи не відомо, що буде далі); систему ж «готових» знань — з фото (все у координатах).

Сутність дослідження як процесу розкриває Арістотелева формула пізнання — це перехід не «від відомого до невідомого», а *від відомого до зрозумілого*. Дослідження (= студії) мають справу з частково незрозумілим об'єктом і його теоретичними моделями у процесі становлення (*das*

¹⁹ Подання матеріалів на грант ACLS зробила світлої пам'яті С. Павличко (1958–1999).

²⁰ Оригінал оприлюднено у ж. «Україна. Наука і культура» (Київ, 2018. Вип. 37. С. 220).

²¹ Див.: [Тищенко 1991; Тищенко 2009]. Між цими працями — 18 років. Справді, «час нещадний до зробленого без його участі» (А. Франс), тому і «знання — це рослина повільного росту» (Т. Купер).

werdende Wissen). Його структура — гносеологічна. Зовсім інша структура упорядкованого (на певну дату) стану знань про систематизований предмет. Зібрану «картину» відомих, вивчених, уже якимось зрозумілих ділянок об'єкта тут подають на епістемологічній сітці Декарта.

Накопичені емпіричною наукою операційні поняття можна розподілити між цими вимірами метатеорії на підставі Гегелевої дихотомії «розумне / розсудкове». *Досліджень* стосуються «розумові поняття»: «плинна дійсність», гіпотези й методи, діалектична логіка розвитку знань, обхідне (асоціативне, бічне) мислення (Е. де Боно), евристичність, мінливість, непередбачуваність, неупередженість, асистемність, винахідливість, **творчість**. «*Готових*» знань стосуються «розсудкові поняття»: теорії, класифікації, формальна логіка упорядкованих знань, стабільність, системність, передбачуваність, **ерудиція**. Сюди ж — і колоритна метафора Е. де Боно — «подолання екзаменаційних обручів»²².

Отже, перше поняття — добування, проникнення у нове і ще небувале знання (тобто маємо справу з «текучим» знанням у процесі становлення); інше — зберігання (а для студентів ще й засвоєння) вже добутого, зваженого, класифікованого, взаємно узгодженого знання (тут маємо справу із застиглим, добутих знанням). Проблеми епістемології як науки опрацьовували О. Лосев, К. Попер, Т. Кун. До її загальних понять відносять такі: *галузь, тема, принципи, аксіоми, концептуальна схема, поняття (одиноці), абстрактні об'єкти, теорії, «парадигма», концепції (логічні та історичні), закономірності, класифікації, типологія, причини, наслідки, засоби фіксації, наукові категорії*. У дидактичній версії картина доступніша: *тема, одиноці, концепції, закономірності, причини*.

Через емпатію з дослідниками у Монпельє 2012 р., нарешті, прийшло розуміння того, що могла мати на увазі проф. С. Паван. 17 років тому її глибока думка була сприйнята сторожко (мовляв, експозиція щойно складалася, і саме ось так: чого ж ще бракує?). Так наспіла нагода й собі сказати «pro cartu lectōris»: досвід-1995 не той самий, що 2012 р. Однак байдужість докторантів стала сигналом того, що істина складніша. То, зрештою, чи ця актуальна в дидактиці проблема справді є такою ж у дослідженні?

Щоб узгодити взаємно думки про виміри, їх варто було спочатку реферувати.

1. Найперший вимір упорядкування зумовлює сама матерія нашої *сфери знань* — це фонетична за реалізацією природна *знакова система*. Вона існує не ізольовано, а оточена історично сформованими від неї вторинними системами з такою ж визначальною структурою — *семіологічною*²³. Мовознавство досі вдовольняється переважно одновимірним упорядкуванням

²² «Orthodox education usually does nothing to encourage lateral thinking habits and positively inhibits them with the need to conform one's way through the successive examination hoops» — «Звичайно консервативна освіта не сприяє розвитку навичок нешаблонного мислення. Більше того, вона навмисно блокує їх, підганяючи свої вимоги до рамок екзаменаційних обручів» [de Vono : 15].

²³ Поширена думка, що *семіологічний і когнітивний* — те саме. Другий термін виник поза лінгвістикою і для інших потреб. Когнітологія (Cognitive Science) від 1970-х рр. досліджує «функціонування знання у різноманітних системах (технічних, живих істот, суспільстві)» [Філософський енциклопедичний... : 286]. Семіологія ж (з гр. σήμειον) — «наука, що вивчає життя **знаків** у житті суспільства» [Сосюр 1998 : 28].

знань (список, реєстр, перелік). Це упорядкування часто неусвідомлювано семіологічне, — тобто близьке до *семіологічної метатеорії М_с* (SDITW) (див. табл.).

2. Багатші пізнавальні можливості дає двовимірний простір 1989 р. На ній запроваджено, крім першого семіологічного, ще й *епістемологічний* вимір *М_е* (FBNHR). Ця площинна «матриця лінгвістичних знань» дисертації і монографії дістала найнаочніше наповнення матеріалом в експозиції музею і докладно описана в підручнику. Тут порції знань включені не до списку, а до двовимірної таблиці впорядкованих знань у рамках *епістемологічної метатеорії М_{е_с}*. Після двох десятиліть пошуків її ефективність апробовано за подальших 30 років досконалішого викладання курсу мовознавства з опорою саме на неї.

3. У свою чергу *підсумкова* метатеорія-1989 виявилася лише першим кроком до нового. Третій вимір зауважено 2012 р. Властивості предмета у процесі дослідження (здобуття нових знань про предмет) — не ті, що у впорядкуванні й засвоєнні готового. У досліді предмет частково незрозумілий, його властивості з'ясовані не до кінця. Структура процесу дослідження — *гносеологічна М_у* (OEUYA). З урахуванням цього виміру на зміну двовимірній метатеорії прийшов багатший тривимірний простір-2012/2015 *епістемологічної метатеорії М_{е_{у_с}}*.

4. Навесні 2021 р. під час перекомпонування статті про мовний знак для «Дивослова», здається, знайдено малопомітний «вхід» до ще одного незалежного виміру мовного об'єкта: ним могла б бути лінія аспектів мовної діяльності, переважно досліджуваних у певну історичну епоху (це не самі «наукові парадигми», а час переважання якоїсь із них). Така «лінія аспектів» вивела на врахування власної історії лінгвістичного наукового дискурсу — відмінної і від історії об'єкта пізнання (мовнознакових проявів), і від історії його суб'єкта (суспільства людей/ комунікативних проявів). Дальший розгляд розкрив *аспектологічну* структуру цієї історії (відмінну від хронологічної).

У загальних рисах цю структуру *М_а* (QLPGV) можна резюмувати так: **МЕТАТЕОРИЯ-а** стосується історично зумовлених характеристик предмета як вивченого в часи переважання студій певного аспекту мовного об'єкта. У центрі уваги вчених у різні епохи з зовнішніх (не мовних і не мовознавчих!) причин опинялися різні аспекти мовної діяльності: (1) **Накопичення матеріалу**, «споглядальний/ колекційний/ докритичний» період [до XIX ст.]. (2) **Лінгвістика мови** (мовної системи), Sprachwissenschaft, «емічне» мовознавство [XX ст.]. (3) **Лінгвістика мовлення**, Schprechwissenschaft, дескриптивне мовознавство [XX ст.]. (4) **Генетичне мовознавство**, «теорія плотогенезу» [XX ст.]. (5) **Еволюційне мовознавство**, діахронічне, історичне [XIX ст.]. Тут видно і хрестоматійно відомий незбіг історичного [століття у квадратних дужках] і логічного (номери у круглих дужках). Розгляньмо тепер те саме у часовій послідовності.

У «донауковий» період нашої науки (адже й назви її тоді ще не існувало) переважно «збирали» емпіричний матеріал (мали справу з ним). Це споглядальне (1) **колекціонування**, акумуляція **Q** різномовного фактажу «вавилонської вежі мов», хоча й зі спробами його формально впорядкувати (початок типологій).

Лінгвістика XIX ст. була переважно (5) **еволюційним**, історико-порівняльним мовознавством, зосередженим на вивченні V історії/ діакронії/ еволюції мов.

Початок XX ст. — це передусім (2) лінгвістика **мови** (мовної системи), Sprachwissenschaft, «емічне» мовознавство L «мовної схеми» (langue) з фонем, морфем, лексем.

Лінгвістика середини XX ст. — це найчастіше (3) лінгвістика **P** (parole) **мовлення**, Schprechwissenschaft, «етичне», дескриптивне мовознавство плюс емпірична частина семіотики. Є внутрішня логіка у розгляді в єдиному комплексі з природними мовами і штучних мов, мов глухонімих, символічних мов точних і природничих наук, письма Брайля, азбуки Морзе та ін. З цих міркувань Д. Кристал завів до сучасної енциклопедії мовознавства також і ці об'єкти лінгвістики *вторинного мовлення*.

Нарешті, «майже сучасні» (а за змістом — ультрасучасні) синтези Б. Поршнева, О. Лосева, Г. Климова заклали основи (4) **генетичного** мовознавства у вигляді системної «теорії глотогенезу» **G**, яка сягнула перших перехресно контрольованих висновків про генезу і «корені» — виникнення і становлення мови.

Аспектологічний вимір (вимір «провідного аспекту епохи») у мовознавчих студіях відповідає наукознавчим спостереженням М. Фуко [Foucault 1966; 1969], який пробував реконструювати цілі культурно-інтелектуальні історично марковані епохи. Де береться переважання аспектовітвірних дискурсів? Причини того — позалінгвістичні. Так, **початок (5) епохи порівняльно-історичної тематики** студій зумовлений географічними відкриттями й появою знань про доти невідомі мови; далі помічено близькість санскриту й мови Авести до грецької, латинської, германських і слов'янських. Здавалося б, логічне місце цих складних тем — не на початку наукового мовознавства. А проте справжня наука про мову почалася саме з них.

(2) **Епоху загальнолінгвістичної проблематики** уособлює Ф. де Соссюр. Можна б шукати внутрішні причини переходу: мовляв, учений з роками помітив «емічний інваріант» своєї ж компаративної проблематики (грунтовну працю про первинну систему індоєвропейських голосних він написав ще у 20 років). Однак у «Курсі» є здобутки й інших учених, хоч і не цитованих (за О. Холодовичем, це Гегель, В. Вітні, Г. Тард, В. Гумбольдт, Я. Грім, І. Бодуен де Куртене) [див.: Тищенко 1998 : 302].

Пояснити дальший перехід до доміантного аспекту описових студій мовлення знову можна було б із вказівок Ф. де Соссюра [Соссюр : 310], але й це стало б післяподійним псевдоузагальненням. Адже ціла (3) **епоха дескриптивістської проблематики** пов'язана не з Європою, де творив Соссюр, а з Америкою. А там дескриптивізм зумовлений знову не внутрішньо-, а екстралінгвістичними причинами — потребою фіксувати мови індіанців, поставлені «прогресом» на межу зникнення. Це знову нагода визнати слушним застереження М. Фуко [Foucault 1969] щодо «ілюзій континуїтету»: насправді тут щоразу видно дискретність, переривчастість аж до епізодичності (!) формування «чинного підсумкового масиву» знань про мову. Тут і явна аналогія до ідей О. Шпенглера про таку саму ілюзію континуїтету історії.

Аналізуючи корені перебільшення ролі континуїтету, М. Фуко згадує, серед іншого, й феномен «наскрізних тем» на різних етапах розвитку нау-

кового дискурсу. Є така «вічна тема» й у мовознавстві, а однак попри свою «вічність» і безупинні псевдорозв'язки вона справді відіграла роль одного з об'єднувачів лінгвістики. Це проблема виникнення мови: її можна простежити від докритичного трактування на першому етапі у вигляді теорії звуконаслідування (Демокрит, Платон) і не набагато кращого другого етапу (Г. Ляйбніц, Ж. Руссо, Й. Гердер). Через гіперкритицизм третього етапу (відмова Паризького лінгвістичного товариства розглядати усякі праці з цієї теми)²⁴, через вульгаризації М. Марра на четвертому історичному етапі (усе ще через бідність фактів) — і так до якісно інших висновків Ж. Піаже, А. Валлона, О. Лосева, Г. Климова на п'ятому етапі аж під кінець ХХ ст. У термінах Є. Жарикова, це була довго «ще не проблема», — але ж начебто лінгвістична! Виявилось, лише об'єднання засобів кількох наук зумовило тут початок епохи результативних студій (4) **глосогенетичної**²⁵ проблематики (так і не поцінований за півстоліття Б. Поршнев і не раз маніпульована генетика). І яку ж тоді науку «вічна тема» об'єднувала? Виходить, то була не «тема» мовознавства: то якраз і був його інтегрант.

Після долучення цього четвертого незалежного виміру лінгвістичних знань (Ма: QLPGV) стає досяжним чотирирівимірний їх розподіл, а впорядковане ціле набуває вигляду *епістемо-гносео-аспекто-семіологічної метатеорії-εγας* (Μεγας).

Відтепер у межах ЗАГАЛЬНОЇ МЕТАТЕОРІЇ МОВОЗНАВСТВА вже можна розрізнити низку її складників, відмінних за потужністю. Передусім це базові одновимірні (а тому й не сприймані як «метатеоретичні») способи упорядкування знань: конкретнонаукові — Мс, Ма (семіологічний, аспектологічний) і загальнонаукові — Мє, Мγ (епістемологічний, гносеологічний). При переході до неодновимірних (власне метатеоретичних) способів упорядкування стає помітно, що дво- і тривимірних різновидів метатеорії може бути по три: Мєс, Мγс, Мас; Мєγс, Мєас, Мγас. В історичних рамках дисциплінарності модель метатеорії набуває сатурації на етапі чотирирівимірної метатеорії Мєγас (епістемо-гносео-аспекто-семіологічної).

Ця найповніша на сьогодні метатеорія Мєγас постає як метатеоретичний простір для упорядкування сюжетів/фрагментів знань про мову **за чотирима незалежними параметрами**: (Мс) *семіологічного статусу / масштабу* об'єктів (що це: етномови?, діалекти?, ідіолекти?, тексти?, слова?); (Мє) *епістемологічного статусу* знань (що це: події/факти?, галузі?, концепції?, одиниці?, закономірності?); (Мγ) *гносеологічного / дослідного статусу* знань (це стосується: проблем?, методів?, аргументів?, гіпотез/теорій?, апробації?); (Ма) *аспектологічного статусу* знань (пов'язаність їх появи з певним панівним історичним аспектом науки): вони докритичні?, мовні/«емічні»? мовленнєві?, глосогенетичні?, еволюційні? (див. табл.).

Маючи тепер на вході певний фрагмент науки про мову, експерт здатний «калібрувати»/маркувати його, *вказавши при цьому його справжню*

²⁴ Société de Linguistique de Paris. Statuts 1866. Article 2 (<http://www.slp-paris.com/statuts1866.html>).

²⁵ Акад. В. Русанівський і сам давав приклад, і іншим радив принагідно уникати форм іншомовних термінів, які стають незграбними у нових контекстах (як-от «глобальна теорія»). У численних працях в американській науковій традиції вживані паралельні терміни — glottochronology, glossochronology.

сутність²⁶ за чотирма незалежними параметрами (ϵ , γ , α , ζ), кожний з яких дає вибір з п'яти класифікаційних маркерів (FBNHR, OEUYA, QLPGV, SDITW). Навчальні сюжети виявляють по 4–5 ознак, дослідні — більше.

То справді, «чи є зайвим метатеоретичний простір?». У пошуках актуальної сфери застосування викладеного зупинімося, наприклад, на чинній УДК. На свій час як УДК, так і «вітчизняна» ББК (1960–2017) були видатними досягненнями, — при тому, що апріорність обох у виборі базових понять — безсумнівна²⁷. Очікувана думка експертів про УДК на базі іманентних категорій за 30 років так і не озвучена. Однак ця неминуха перспектива потребує попередньої фахової оцінки в окремо взятому секторі знань. Придатна для цього й наша галузь. Ось зразки маркування у $M\epsilon\gamma\alpha\zeta$ хрестоматійних фрагментів лінгвістичних знань: латинський текст/ речення T_S ; китайське слово W_S ; викуті слова NW_{IS} ; морфеми NL — лексичні NL_{W^p} , граматичні NL_T , конкретної мови NL_S , NL_{WS} , NL_{TS} ; аломорфи NL_p , словоформи NP ; словник лінгвістичних термінів $N_{AY}L_{DS}$; концепція/ доктрина/ теорія етномовної відносності $H_A L_P S$ (для декого вона є гіпотезою: $H_Y L_P S$; для довідника — і тим, і іншим $H_{AY} L_P S$); атлас/ словник діалекту F_{EDS}/NW_{DS} ; IV правило Зипфа $R_A VL_{PW}$; правило Асколі $R_E V_D S$; довідник з граматики білоруської мови $N_A L_P T_S$; підручник з діалектології $B_A L_P D_S$; з погляду філологів стаття з біології є T_{DBS} . Щоб скинути ці спроби до кошика з «таблицями Лулія», освіти не треба. Сподіваймося на «освічене вухо», яке почує в них пріоритетні метаномени, складені виключно з позначень іманентних категорій.

Отриманий результат відповідає методичним вимогам системного аналізу й математичного моделювання — повноти, простоти, однорідності й формалізації. Перевірено й сумісність звучання символів параметрів. Цей простір, у разі багатший від версії 1989 р., далі заповнюють (аналогічно до вихідної матриці-1989 й детальних матриць книжки 2000 р.) блоки лінгвістичних знань, проте цей етап викладу виводить нас за межі обсягу й теми статті.

Отже, проблема метатеорії мовознавства постала саме як дидактична, з потреб оптимізувати зміст викладу і структуру підручника. У дослідженнях ця проблема мало актуальна: крім вузького кола теоретиків, соціум її не зауважив. Помітнішим став її суспільний прояв: за музеєм як унаочненням метатеорії мовознавства визнано лідерство. Один з аспектів її може бути корисним, зокрема, для неапріорної УДК, адже, на відміну від її «квазіаксіоматики», простір метатеорії мовознавства утворено осями з іманентними ознаками описуваних знань.

²⁶ Відомо, що мова заводить: *царська горілка / вода* — не спиртне і не вода, *саркоїдоз* — не онкологічна хвороба; неоднозначні слова *закон*, *апарат*, *операція*, *парадигма*; 8 «китайських діалектів» — це різні мови; слов'ян. «м'які» та ірл. «slenders» — це *палаталізовані*. Іманентний підхід розв'яже цю проблему.

²⁷ Системи відповідали на запити своєї доби, поки не стали складнішими від описуваної дійсності: в УДК *мовознавство постає як безнадійно еклектична сфера знань* [Тищенко 2000 : 226–229] (крок назад від DDC). УДК розрослася до томів і доповнень, адже апріорні системи не реформуються. Ідея критичності в цю сферу не проникає.

Таблиця

Розподіл іманентних маркерів за вимірами метатеорії			
Загальнонаукові параметри		Конкретнонаукові параметри	
Мє. МЕТАТЕОРИЯ-ε епістемологічна	Мγ. МЕТАТЕОРИЯ-γ гносеологічна	Ма. МЕТАТЕОРИЯ-α аспектологічна	Мς. МЕТАТЕОРИЯ-ς семіологічна
F факти	O проблем	Q колекц. матеріалу мов	S етнопрагм., Sprachen
B галузей знань branche	E методів	L емічна / мовної схеми	D аксіопрагм., dialects
N одиниць знань unity	U аргументів	P мовлення (перв. і вт.)	I ідіопрагм., idiolectes
H теорій ₁ theory, doctrine	Y гіпотез / теорій ₂	G генетична / ви- никнення мови	T синтактики, texts
R закономірностей reg.	A апробації (кореляція з незалеж. висн. ін. наук)	V іст. / діахр. / еволюц.	W знаків мови, words

P.S. Надіслана перед публікацією кільком колегам, стаття отримала, зокрема, від проф. Є. Мачуського таку оцінку: «Тут є матрично структуроване у просторі й часі самоінформаційне поєднання лінгвістичної бази даних і лінгвістичної бази знань. Це водночас доступ і до проникнення до нових знань, і до їх упорядкування. Таке поєднання здатне видобувати нову інформацію шляхом самонавчання й екстраполяції висновків загальної і математичної логіки. А значить, — це перспективна інтегрально-диференційна експертна система в галузі лінгвістики». У телефонній розмові вчений також згадав припущення 1990-х рр. про те, що системи, створені людиною, здатні стати суверенними — і тим потенційно небезпечні. З нового досвіду доведено, що вони й далі залежать від «майстра», тобто є лише автономними.

ЛІТЕРАТУРА

- Бібліографія К. М. Тищенка. *Вісн. Львів. ун-ту*. Серія філол. Львів, 2013. Вип. 59. С. 10–20.
- Бочарнікова А. М. Східні мови в експозиції Лінгвістичного навчального музею КНУ імені Тараса Шевченка. *Сходознавство*. 2020. № 86. С. 87–98.
- Говорить как Людмила Вербицкая. Что оставила Петербургу первая женщина-ректор, с которой советовался Путин. URL: <https://www.fontanka.ru/2019/11/24/059/> (дата звернення: 16.03.2021).
- Грузинські прислів'я та приказки / упоряд. та пер. Р. Чілачава. Київ : Дніпро, 1975. 144 с.
- Иванов Вяч. Вс. Об исследовании структуры лингвистики и ее языка. *Вопр. языкознания*. 1988. № 2. С. 23–38.
- Клименко Н. Ф. До вершин мовознавчої теорії (післямова). *Тищенко К. Метатеорія мовознавства*. Київ : Основи, 2000. С. 297–307.
- Костянтин Тищенко — наукометричний профіль. URL: <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=zjVdCIUAAAAJ> (дата звернення: 29.04.2021).
- Кругликов Б. И., Тищенко К. Н. Системная модель искусственного языка. *Языки экономического управления и проектирования систем*. Москва : Наука, 1973. С. 84–91.

- Лосев А. Ф. В поисках построения общего языкознания как диалектической системы. *Теория и методология языкознания*. Москва : Наука, 1989. С. 5–92.
- Лосев А. Ф. Философия имени. Москва : Изд. МГУ, 1990. 272 с.
- Пашенко В. М. [Рец. на:] Тищенко К. М. Метатеорія мовознавства. К. : Основи, 2000. 252 с. *Київ. географ. щорічник* : рубрика «Книжкова полиця щорічника». 2003, № 3. С. 186–187.
- Пашенко В. М. Методологія та методи наукових досліджень. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2011. 256 с.
- Пашенко В. М. Науково-пізнавальний зміст методу топонімичного контекстування. *Вісн. Львів. ун-ту. Серія філол.* Львів, 2012. Вип. 59. С. 21–37.
- Пашенко В. М. Шостий том топонімичної історії. Післямова. *Тищенко К. М. Ключі з Астурії від минулого України*. Київ; Дрогобич : Посвіт, 2015. С. 507–520.
- Пашенко В. М. Атрибутивне мовознавство. Київ : ФОП Маслаков, 2020. 336 с.
- Поршнева Б. Ф. О начале человеческой истории. Проблемы палеопсихологии. Москва : Мысль, 1974. 488 с.
- Селігей П. О., Тищенко К. М. 235. Віртуальна версія Лінгвістичного навчального музею: актуальність створення та структура експозиції. *Мова і культура* : наук. журн. Київ : Видавн. дім Дмитра Бурого, 2019. Вип. 22. Т. 1 (196). С. 167–173.
- Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики. Київ : Основи, 1998. 324 с.
- Тищенко К. М. Лінгвістичний знак як єдність знаків мови і мовлення. *Мовознавство*. 1980. № 1. С. 30–34.
- Тищенко К. М. Загальна структура лінгвістичних знань. *Мовознавство*. 1989. № 6. С. 47–52.
- Тищенко К. М. Програма курсу «Основи наукових досліджень». Київ : КДУ, 1991. 16 с.
- Тищенко К. М. Метатеорія мовознавства : автореф. дис. ... д-ра. філол. наук. Київ : КДУ, 1992. 48 с.
- Тищенко К. М. Про книгу «Ф. де Сосюр. Курс загальної лінгвістики». *Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики*. Київ : Основи, 1998.
- Тищенко К. М. Метатеорія мовознавства. Київ : Основи, 2000. 350 с.
- Тищенко К. М. Класифікація законів мовознавства. *Наук. вісті НТУУ «КПІ»*. 2005а. № 2. С. 130–138.
- Тищенко К. М. Контури лексико-топонімичної стратиграфії України і етногенез українців. *Народна творчість та етнографія*. 2005б. №4. С. 31–44.
- Тищенко К. М. Мовні контакти: свідки формування українців. Київ : Аквілон-Плюс, 2006. 416 с.
- Тищенко К. М. Основи мовознавства. Системний підручник. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2007. 304 с.
- Тищенко К. М. Етномовна історія прадавньої України. Київ : Аквілон-Плюс, 2008. 480 с.
- Тищенко К. М. Життєві правила дослідника. Київ : Четверта хвиля, 2009. 16 с.
- Тищенко К. М. Всеслов'янськість мови українців. *Український тиждень*. 28 вересня–4 жовтня 2012а. № 39 (256). С. 22–64.
- Тищенко К. М. Генетична апробація лексико-топонімичних студій. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ : КНУТШ, 2012б. Вип. 39. С. 339–346.
- Тищенко К. М. Гени, мова, Україна. *Український тиждень*. 20–26 квітня 2012в. № 16 (233). С. 28–58.
- Тищенко К. М. Освіта, література й наука в оточенні бездротових мереж. *Міжнародна науково-практична конференція «Екранна творчість в сучасному медіакультурному просторі»* : тези доп. 24–25 листоп. 2014 р. Київ, 2014а. С. 47–49.
- Тищенко К. М. Поняття історико-топонімичної ідіоми (на матеріалі топонімів-реплік походження Кніви 250 р.). *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ : КНУТШ, 2014б. Вип. 48. С. 437–452.

- Тищенко К. М. Асиміляція середньовічних меншин до української мовної спільноти. *Український глотогенез : матеріали міжнар. наук. конф.* Житомир : Полісся, 2015а. С. 38–67.
- Тищенко К. М. Ключі з Астурії від минулого України. Київ; Дрогобич : Пóсвіт, 2015б. 528 с.
- Тищенко К. М. Долітописна мовна історія українців. Київ; Дрогобич : Пóсвіт, 2016. 752 с.
- Тищенко К. М. Іншомовна історія українців: 2300 реалій античності й середньовіччя у мові, топонімах і прізвищах. Київ; Броди : Просвіта, 2018а. 816 с.
- Тищенко К. М. Паралельні життя або підігрів космосу. Нарис творчої біографії. *Україна. Наука і культура.* 2018б. Вип. 37. С. 218–235.
- Тищенко К. М. 42 епохи українських мовних контактів. Київ; Броди : Просвіта, 2020. 912 с.
- Тищенко К. Н. Количество во взаимосвязи с качеством и мерой в языке. *Вестн. КГУ. Романо.-герм. филол.* Киев : КГУ, 1979. Вып.13. С. 3–6.
- Тищенко К. Н. О фонологическом приложении, закона Вебера-Фехнера. *Вестн. КГУ. Романо-герм. филол.* Киев : КГУ, 1980. Вып. 14. С. 6–8.
- Тищенко К. Н. Лингвостатистические законы и содержание обучения языку. *Вестн. КГУ. Романо-герм. филол.* Киев : КГУ, 1985. Вып. 19. С. 3–8.
- Тищенко К. Н. О диалектике языкового содержания. *Вестн. КГУ. Романо-герм. филол.* Киев : КГУ, 1987. Вып. 21. С. 3–7.
- Тищенко К. Н. Роль оптимизации дидактической структуры языкознания в совершенствовании филологического образования. *Вестн. КГУ. Романо-герм. филол.* Киев : КГУ, 1990. Вып. 24. С. 100–105.
- Турчин В. Ф. «Сумасшедшие» теории и метанаука. *Вопр. философии.* 1968. № 5. С. 122–131.
- Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редкол.) та ін. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
- Bono de, E. The Use of Lateral Thinking. New York : Penguin, 1967. 141 p.
- Enciclopedia Cambridge delle scienze del linguaggio di David Crystal, edizione italiana a cura di Pier Marco Bertinetto. Bologna : Ed. Zanichelli, 1993 (5 ristampe). 483 p.
- Foucault M. L'archéologie du savoir. Paris : Gallimard, 1969. 279 p.
- Foucault M. Les mots et les choses. Paris : Gallimard, 1966. 404 p.
- Horecký J. Základy jazykovedy. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1978. 179 s.
- Language Museums of the World. 65 museums in 31 countries... / Grepstad O. (ed.). Ørsta, 2018. 134 p.
- Rossi-Landi F. Sprache als Arbeit und Markt. München : Hanse, 1972. 293 S.
- Stoumen D. La normalisation de l'ambivalence dans le discours médiatique ukrainien. *Djordjevic Léonard, K., Yasri-Labrique, E. Médias et pluralisme: la diversité à l'épreuve.* Paris, 2014. P. 137–158.
- Tyščenko C. Lessico marinaro e peschereccio del litorale Caucasicco del Mar Nero. *Bolletino dell'Atlante linguistico mediterraneo.* Firenze : Olschi, 1971–1973. Vol. 13–15. P. 645–663.
- Tyshchenko K. Proto-Finnic and Indo-European Linguistic and Genetic Contacts. *Етнічна історія народів Європи.* Київ : КНУ, 2003. Вип. 14. С. 52–60.
- Tyshchenko K. Alanski sloj toponimije Hrvatske. *Međunarodni znanstveni interdisciplinarni simpozij «Hrvatska folklorna i etnografska baština u svjetlu dubrovačke, svjetske i turističke sadašnjosti» FEB 2012 : zb. radova / urednica: M.Muhoberac.* Dubrovnik, 2013. S. 293–303.
- Tyszczenko K. Po co językoznawstwu metateoria? *Medytacje filozoficzne.* Warszawa, 2016. S. 235–262.

REFERENCES

- Bibliohrafia K. M. Tyshchenka. (2013). *Visnyk Lvivs. un-tu*. Seria filol. Lviv, (59), 10–20. [In Ukrainian].
- Bocharnikova A. (2019). Linhvistychnyi muzei: pershyi i unikalnyi. *Hazeta «Svit»*, (33–34), 3. [In Ukrainian].
- Bono E de. (1967). *The Use of Lateral Thinking*. New York: Penguin.
- Enciclopedia Cambridge delle scienze del linguaggio di David Crystal, edizione italiana a cura di Pier Marco Bertinetto (1993). Bologna: Ed. Zanichelli (5 ristampe).
- Filosofskiy entsyklopedychniy slovnyk (2002). V. I. Shynkaruk (Chief Ed.) etc. Kyiv: Abris. [In Ukrainian].
- Foucault M. (1969). *L'archéologie du savoir*. Paris: Gallimard.
- Foucault M. (1966). *Les mots et les choses*. Paris: Gallimard.
- Horecký J. (1978). *Základy jazykovede*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Ivanov Viach. Vs. (1988). Ob issledovaniyah struktury lingvistiki i ee yazyka. *Voprosy yazykoznavniya*, (2), 23–38. [In Russian].
- Klymenko N. F. (2000). Do vershyn movoznavchoi teorii (pisliamova). *Tyshchenko K. M. (Ed.). Metateoria movoznavstva*. Kyiv: Osnovy, 297–307. [In Ukrainian].
- Kruglikov B. I., Tishchenko K. N. (1973). *Sistemnaya model' iskusstvennogo yazyka. Yazyki ekonomicheskogo upravleniya i proektirovaniya sistem*. Moscow: Nauka, 84–91. [In Russian].
- Language Museums of the World. 65 museums in 31 countries... (2018). Grepstad O. (Ed.) Ørsta.
- Losev A. F. (1989). V poiskakh postroeniya obshhego iazykoznavniya kak dialekticheskoy sistemy. V kn.: *Teoria i metodologiya iazykoznavniya*. Moscow: Nauka, 5–92. [In Russian].
- Losev A. F. (1990). *Filosofia imeni*. Moscow: Izdatel'stvo MGU. [In Russian].
- Pashchenko V. M. (2003). Tyshhenko K. M. Metateoriia movoznavstva. Kyiv: Osnovy, 2000. — 252 s. *Kyivskiy heohrafichnyi shchorichnyk*, (3), 186–187. [In Ukrainian].
- Pashchenko V. M. (2020). *Atrybutyvne naukoznavstvo*. Kyiv: FOP Maslakov. [In Ukrainian].
- Pashchenko V. M. (2011). *Metodolohia ta metody naukovykh doslidzhen*. Nizhyn: Aspekt-Polihraf. [In Ukrainian].
- Pashchenko V. M. (2013). Naukovo-piznavalnyi zmist metodu toponimichnoho kontekstuvannia. *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Seria filolohichna. Lviv, (59), 21–37. [In Ukrainian].
- Pashchenko V. M. (2015). Shostyi tom toponimichnoi istorii. Pisliamova V. Pashhenka. *Tyshhenko K. M. Kliuchi z Asturii vid mynuloho Ukrainy*. Kyiv: Drohobych: Posvit, 507–520. [In Ukrainian].
- Porshnev B. F. (1974). *O nachale chelovecheskoj istorii. Problemy paleopsikhologii*. Moscow: Mysl'. [In Russian].
- Rossi-Landi F. (1972). *Sprache als Arbeit und Markt*. München: Hanse.
- Selihei P. O., Tyshchenko K. M. (2019). Virtualna versia Linhvistychnoho navchalnoho muzeu: aktualnist stvorennia ta struktura ekspozytsii. *Mova i kultura: Naukovyi zhurnal*. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho. Iss. 22. Vol. I (196), 167–173. [In Ukrainian].
- Sosiur F. de. (1998). *Kurs zahalnoi lingvistyky*. Kyiv: Osnovy. [In Ukrainian].
- Stoumen D. (2014). La normalisation de l'ambivalence dans le discours médiatique ukrainien. *Djordjevic Léonard K., Yasri-Labrique E. Médias et pluralisme: la diversité à l'épreuve*. Paris, 137–158.
- Tishchenko K. N. (1979). Kolichestvo vo vzaimosvizi s kachestvom i meroy v jazyke. *Vestnik KGU. Romano-germanskaya filologiya*. Kyiv: KGU, (13), 3–6. [In Russian].
- Tishchenko K. N. (1980). O fonologicheskoy prilozhenii zakona Vebera-Fekhnara. *Vestnik KGU. Romano-germanskaya filologiya*. Kyiv: KGU, (14), 6–8. [In Russian].

- Tishchenko K. N. (1985). Lingvostatisticheskie zakony i sodержanie obucheniya yazyku. *Vestnik KGU. Romano-germanskaya filologiya*. Kyiv: KGU, (19), 3–8. [In Russian].
- Tishchenko K. N. (1987). O dialektike yazykovogo sodержaniya. *Vestnik KGU. Romano-germanskaya filologiya*. Kyiv: KGU, (21), 3–7. [In Russian].
- Tishchenko K. N. (1990). Rol' optimizatsii didakticheskoy struktury yazykoznanija v sovershenstvovanii filologicheskogo obrazovaniya. *Vestnik KGU. Romano-germanskaya filologiya*. Kyiv: KGU, (24), 100–105. [In Russian].
- Turchin V. F. (1968). «Sumasshedshie» teorii i metanauka. *Voprosy filosofii*, (5), 122–131. [In Russian].
- Tyščenko C. (1971–1973) Lessico marinaro e peschereccio del litorale Caucasicco del Mar Nero. *Bolletino dell'Atlante linguistico mediterraneo*. Firenze: Olschi, (13–15), 645–663.
- Tyshchenko K. (2003). Proto-Finnic and Indo-European Linguistic and Genetic Contacts. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*, (14). Kyiv: KNU, 52–60. [In Ukrainian].
- Tyshchenko K. (2013). Alanski sloj toponimije Hrvatske. *Međunarodni znanstveni interdisciplinarni simpozij «Hrvatska folklorna i etnografska baština u svjetlu dubrovačke, svjetske i turističke sadašnjosti» FEB 2012*. Zbornik radova. M. Muhoberac (Ed.). Dubrovnik, 293–303.
- Tyshchenko K. M. (1980). Linhvistychnyi znak yak yednist znakiv movy i movlennia. *Movoznavstvo*, (1), 30–34. [In Ukrainian].
- Tyshchenko K. M. (1989). Zahalna struktura linhvistychnykh znan'. *Movoznavstvo*, (6), 47–52. [In Ukrainian].
- Tyshchenko K. M. (1991). Prohrama kursu «Osnovy naukovykh doslidzhen». Kyiv: KDU. [In Ukrainian].
- Tyshchenko K. M. (1992). Metateoria movoznavstva: abstract of Dr. of Philol. Sc. dissertation. Kyiv: KDU. [In Ukrainian].
- Tyshchenko K. M. (1998). Pro knyhu «F. de Sosiur. Kurs zahalnoi lingvistyky». *Sosiur F. de. Kurs zahalnoi lingvistyky*. Kyiv: Osnovy, 292–310. [In Ukrainian].
- Tyshchenko K. M. (2000). Metateoria movoznavstva. Kyiv: Osnovy. [In Ukrainian].
- Tyshchenko K. M. (2005a). Klasyfikatsia zakoniv movoznavstva. *Naukovi visti NTUU «KPI»*, (2), 130–138. [In Ukrainian].
- Tyshchenko K. M. (2005b). Kontury leksyko-toponimichnoi stratyhrafii Ukrainy i etnohe- nez ukraintsiv. *Narodna tvorchist ta etnografia*, (4), 31–44. [In Ukrainian].
- Tyshchenko K. M. (2006). Movni kontakty: svidky formuvannia ukraintsiv. Kyiv: Akvilon-Plus. [In Ukrainian].
- Tyshchenko K. M. (2007). Osnovy movoznavstva. Systemnyi pidruchnyk. Kyiv: VPTs «Kuivskyi universytet». [In Ukrainian].
- Tyshchenko K. M. (2008). Etnomovna istoria pradavnyoi Ukrainy. Kyiv: Akvilon-Plus. [In Ukrainian].
- Tyshchenko K. M. (2009). Zhyttievi pravyla doslidnyka. Kyiv: Chetverta khvyliya. [In Ukrainian].
- Tyshchenko K. M. (2012a). Vseslovyanskist movy ukraintsiv. *Ukainskyi tyzhden*. 28 ve- resnia–4 zhovtnia, 39 (256), 22–64. [In Ukrainian].
- Tyshchenko K. M. (2012b). Henetychna aprobatsia leksyko-toponimichnykh studiy. *Mov- ni i kontseptualni kartyny svitu*. Kyiv: KNUTSh, (39), 339–346. [In Ukrainian].
- Tyshchenko K. M. (2012c). Heny, mova, Ukraina. *Ukainskyi tyzhden*. 20–26 kvitnia, 16 (233), 28–58. [In Ukrainian].
- Tyshchenko K. M. (2014a). Osvita, literatura y nauka v otochenni bezdrovovykh merezh. *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsia «Ekranna tvorchist v suchasnomu me- diakulturalnomu prostori»*. Tezy dopovidei. 24–25 lystopada, 47–49. [In Ukrainian].
- Tyshchenko K. M. (2014b). Poniattia istoriko-toponimichnoi idiomy (na materiali toponi- miv-replik pokhodu Knivy 250 r.). *Movni i kontseptualni kartyny svitu*. Iss. 48. Kyiv : KNUTSh, 437–452. [In Ukrainian].

- Tyshchenko K. M. (2015a). Asymiliatsia seredniovichnykh menshyn do ukrainskoi movnoi spilnoty. *Ukainskyi hlotogenez. Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii. Zhytomyr: Polissia*, 38–67. [In Ukrainian].
- Tyshchenko K. M. (2015b). Kliuchi z Asturii vid mynuloho Ukrainy. Kyiv; Drohobych: Posvit. [In Ukrainian].
- Tyshchenko K. M. (2016). Dolitopysna movna istoriia ukrainsiv. Kyiv; Drohobych: Posvit. [In Ukrainian].
- Tyshchenko K. M. (2018a). Inshomovna istoriia ukrainsiv: 2300 realii antychnosti y seredniovichchia u movi, toponimakh i prizvyshchakh. Kyiv; Brody: Prosvita. [In Ukrainian].
- Tyshchenko K. M. (2018b). Paralelni zhyttia abo pidihriv kosmosu. *Narys tvorchoï biohrafii. Ukraina. Nauka i kultura*, (37), 218–235. [In Ukrainian].
- Tyshchenko K. M. (2020). 42 epokhy ukrainskykh movnykh kontaktiv. Kyiv; Brody: Prosvita. [In Ukrainian].
- Tyszczenko K. (2016). Po co językoznawstwu metateoria? *Medytacje filozoficzne*. Warszawa, 235–262.

K. M. TYSHCHENKO

Institute of Philology of the Taras Shevchenko National University of Kyiv
Kyiv, Ukraine
E-mail: tysscc4@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0493-1497>

METATHEORY OF LINGUISTICS IN ITS TIME AND SOCIAL ENVIRONMENT

The article opens the problem with its historical review (A. Losev, Viach. Ivanov, F. Rossi-Landi, B. Porshnev) and highlights the author's two-dimensional metatheory of 1989, the reasons for its emergence coming mainly from the needs of didactics, its public defence in 1992 and its analytical criticism in professional, educational and media spheres. The real two-dimensional space, measured semiologically and epistemologically, was modelled in the exposition of the Linguistic Educational Museum at Taras Shevchenko University of Kyiv in 1992. The first systemic textbook «The Basics of Linguistics» of 2007 was also based on the same metatheory (incorporating ideas of T. Milewski, J. Horecký, J. Dubois and Ch. Hockett).

The article then focuses on the circumstances that opened the third and fourth dimensions of the linguistic metatheoretical space. Their synthesis is described as a 4-dimensional space of the Linguistic Metatheory *Μετα*. The four axes of this space correspond to the two previously discussed in the metatheory-1989 (*Μ*_ς semiology, *Μ*_ε epistemology), and two others new-seized (*Μ*_γ gnoseology, *Μ*_α aspectology). The following meta-theoretical features are located on the named axes: *Μ*_ς — SDITW (ethnolanguages/ Sprachen, dialects, idiolects, texts, words); *Μ*_ε — FBNHR (facts, branches, unities, theories, doctrines, regularities); *Μ*_γ — OEUYA (problems, methods, arguments, hypothesis/ theories, aprobaton); *Μ*_α — QLPGV (accumulation, langue, parole, genesis, evolution).

Thus, a huge metatheoretical space is obtained, ready for the unambiguous placement of any fragment of linguistic knowledge in it. Every input study topic of linguistics obtains 4–5 marks, the research knowledge has more of them. This system can be also offered as an alternative to the arbitrarily chosen basis in improving semantic classifications such as UDC.

Key words: Linguistic Metatheory, society, reception, Linguistic Educational Museum, metatheoretical space, metatheoretical marking, immanent feature, UDC.

Дата надходження до редакції — 15.04.2021

Дата затвердження редакцією — 26.04.2021